

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ В КОНТЕКСТІ КОНТРРЕФОРМАЦІЇ

Данилюк Уляна,
здобувачка вищої освіти першого рівня
історичного факультету
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
e-mail: ulanadaniluk47@gmail.com

Науковий керівник: **Прийдун Степан,**
кандидат історичних наук, доцент,
кафедра всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Контрреформація була значущим етапом в історії католицької церкви, що виникла у відповідь на протестантську реформу, яка розпочалася в 1517 р. з публікації «95 тез» Мартином Лютером. Протестантизм поставив під сумнів багато основ католицької віри та практики, зокрема, авторитет папи, роль священників, догмат про виправдання вірою та інші церковні обряди. Цей рух призвів до глибоких релігійних та політичних змін, які охопили Європу, і викликали серйозні конфлікти, що призвели до релігійних війн та соціальних потрясінь. З метою відновлення авторитету католицької церкви, боротьби з протестантизмом та запобігання його поширенню, у середині XVI ст. починається контрреформація. Цей рух став реакцією на загрозу, яку протестантизм становив для католицької церкви. Він не лише передбачав догматичні та церковні реформи, але й орієнтувався на зміцнення позицій церкви через політичні, соціальні та освітні ініціативи [2, с. 12–15].

Католицька церква, зі своїм численним духовенством і величезним впливом на політичне та культурне життя Європи, спочатку намагалася зберегти традиційний порядок і подолати зростаючий вплив протестантизму. Однак незважаючи на спроби реформ всередині церкви до початку XVI ст., таких як намагання «нових обрядових» течій чи покращення церковного управління, католицька церква не змогла запобігти поширенню ідей Лютера, Кальвіна та інших протестантських лідерів. На фоні політичної нестабільності, економічних і соціальних змін, протестантизм знайшов підтримку серед великих частин європейських народів, зокрема в Німеччині, Швейцарії, Англії та Франції. Кілька правителів вирішили підтримати нові протестантські рухи, що призвело до численних політичних і релігійних розбіжностей.

Контрреформація, однак, стала відповіддю на ці виклики. Вона не обмежувалася лише релігійними заходами, але також включала в себе розбудову нових організацій, таких як Орден єзуїтів, створення нових церковних догматів, ініціативи для очищення церкви від корупції та боротьбу з протестантськими поглядами. Цей період став визначальним для подальшого розвитку католицької церкви в Європі і її впливу на світову історію [6].

Таким чином, контрреформація була не лише релігійним, а й соціально-політичним рухом, що мав на меті зміцнення католицької церкви та її ролі у світі, і саме в цьому контексті діяльність Ордену єзуїтів набуває особливого значення [3, с. 173–185].

Орден єзуїтів, офіційно відомий як Товариство Ісуса, був заснований в 1534 р. св. Ігнатієм Лойолою, вихідцем із Басконії, і групою його учнів у Парижі. Ігнатій Лойола, колишній військовий офіцер, пережив духовне переродження після важкого поранення під час боїв. Під час одужання він присвятив себе духовному життю та роздумам над духовними питаннями. Це призвело його до заснування нового чернечого ордену, спрямованого на відновлення духовної дисципліни та боротьбу з протестантизмом [5, с. 23].

У 1534 р., разом з п'ятьма іншими студентами, серед яких були Франциск Ксаверій, П'єр Фавр та Аліваро Лопес, Лойола прийняв чернечі обітниця, і вони разом вирішили заснувати Товариство Ісуса. Протягом наступних кількох років вони отримали схвалення від Папи Павла III, і 1540 року папською буллою була офіційно затверджена організація, яка стала відома як Орден єзуїтів [4, с. 241–276].

Основною метою Ордену єзуїтів було служіння католицькій церкві та боротьба з поширенням протестантизму через духовну освіту, місіонерську діяльність і відновлення церковних обрядів. Єзуїти поставили перед собою завдання активно захищати католицьку віру, поширювати її ідей серед народів, а також допомагати людям досягати спасіння через особисту духовну відданість і практику. Ігнатій Лойола, як засновник Ордену, розробив особливі духовні принципи, які стали основою для його діяльності. Одним із центральних моментів був метод духовних вправ, який Лойола описав у книзі, що стала основою для духовної освіти. Цей метод допомагав людям здійснювати глибокі роздуми про своє життя, а також вчити дисципліни й відданості волі Божій. Крім того, єзуїти повинні були бути слухняними папі, готовими виконувати його накази і служити католицькій церкві без особистих амбіцій [5, с. 221–228].

Принципи Ордену включали обітницю слухняності, зокрема єзуїти повинні були бути абсолютно слухняними папі та виконувати його накази, зокрема у важливих місіях. Також вони розбудовували школи і

університети, а також провадили активну місіонерську діяльність для поширення католицької віри. Створювали умови для глибокої духовної практики, надання духовних порад і допомоги віруючим [6].

Після офіційного заснування Орден почав активно розширювати свою діяльність. Єзуїти започаткували численні освітні установи, створюючи школи, колегії, а згодом і університети. За кілька десятиліть їхні навчальні заклади стали одними з найвідоміших у Європі. Окрім освітньої діяльності, єзуїти активно працювали в місіонерських кампаніях в Америці, Азії та Африці, сприяючи поширенню католицизму в нових регіонах. Орден єзуїтів також активно долучався до боротьби з протестантизмом, зокрема, за допомогою проповідей, дебатів та публікацій, покликаних підтримувати католицьку доктрину і заперечувати реформаційні ідеї. Вони організовували «контрреформаційні» рухи, спрямовані на відновлення впливу католицької церкви в Європі, і створили багатий літературний спадок, що підтримував традиційні католицькі догмати. Крім того, єзуїти брали активну участь у політичному житті, допомагаючи королям і папам, виступаючи дипломатами і радниками, часто визначаючи політичні курси держав, зокрема в Іспанії та Франції. Вони прагнули інтегруватися в суспільство та мати вплив не лише на релігійне, а й на політичне життя [4, с. 241–276].

До кінця XVI ст. Орден єзуїтів став однією з найбільш впливових та організованих релігійних організацій у католицькому світі, активно сприяючи зміцненню позицій католицизму в умовах контрреформації [1, с. 8].

З самого початку єзуїти взяли на себе завдання зміцнити католицизм, спростовувати протестантські доктрини та активно працювати над духовним відновленням церкви. Однією з головних задач єзуїтів у контексті контрреформації була боротьба за відновлення авторитету католицької церкви серед віруючих. Після того як протестантизм поширився по Європі, виникла загроза розколу церкви та політичної нестабільності, що поставило під питання не тільки духовний, але й соціальний лад у багатьох європейських державах. Єзуїти мали на меті не тільки захистити католицькі догмати, але й відновити моральну та духовну чистоту церкви, боротьба з корупцією серед священства була невід'ємною частиною цієї місії [6].

Єзуїти активно боролися з протестантизмом, використовуючи широкий спектр методів – від інтелектуальної боротьби до реальної місіонерської діяльності. Вони організовували публічні диспути, теологічні дебати і писали трактати, в яких спростовували основні пункти протестантської теології, особливо ті, що стосувалися питання спасіння, авторитету папи, значення церкви і обрядів. Крім того, єзуїти працювали як проповідники, регулярно проводячи релігійні кампанії, зокрема в тих

регіонах, де протестантизм вже мав великий вплив, такі як Німеччина, Франція і Швейцарія. Проповідь та навчання стали основними інструментами для повернення вірян до католицької церкви [5, с. 221–228].

Пропагандистська діяльність єзуїтів мала величезний вплив на освітні, культурні та політичні процеси в Європі. Завдяки своїм школам, університетам і навчальним закладам, єзуїти змогли не тільки підтримати католицьке навчання, але й домогтися значних результатів у поширенні католицької доктрини серед нових поколінь. Створюючи освітні установи, єзуїти не тільки давали людям знання, але й формували їхній світогляд, готуючи нове покоління священиків, науковців та інтелектуалів, які б підтримували традиційну католицьку віру в умовах протестантської загрози. Вони впроваджували новітні методи навчання, включаючи класичні дисципліни, риторику, логіку та філософію, що дозволяло студентам не лише розвивати інтелектуальні здібності, але й засвоювати католицькі принципи [7].

Окрім своєї діяльності в Європі, єзуїти також стали одними з перших місіонерів, що активно поширювали католицьку віру в нових територіях, зокрема в Латинській Америці, Азії та Африці. Вони здійснювали місіонерські подорожі до Японії, Китаю, Індії та Бразилії, де з великим успіхом вели місіонерську діяльність серед місцевих народів. Єзуїти не просто поширювали католицькі догмати, але й адаптували їх до місцевих культурних особливостей, що дозволяло їм знаходити спільну мову з народами, які приймали християнство. Це стало можливим завдяки тому, що єзуїти, в першу чергу, були не лише релігійними діячами, але й дослідниками, етнографами та культурними діячами. Їхня діяльність була спрямована на те, щоб зробити католицизм зрозумілим і прийнятним для різних народів, інтегруючи віру з місцевими традиціями і світоглядом. Своєю місіонерською діяльністю єзуїти не тільки сприяли розповсюдженню католицької віри, але й зміцнювали позиції католицизму в європейських колоніях. Вони також допомогли створити численні освітні і культурні центри в Латинській Америці та Азії, що згодом стали важливими осередками католицької думки і науки. Єзуїти навчали місцеве населення, а також допомагали формувати нові соціальні структури, які базувалися на католицьких принципах [3, с. 173–185].

Таким чином, роль єзуїтів у контрреформації була багатогранною. Вони активно боролися з протестантизмом, поширюючи католицькі догмати та зберігаючи церковну єдність через освіту, пропаганду та місіонерську діяльність. Завдяки їхній інтелектуальній, релігійній та освітній діяльності католицька церква змогла зберегти своє значення в Європі та поширити свій вплив далеко за її межі [2, с. 12–15].

Єзуїти зіграли важливу роль у взаємодії з папством і католицькими монархами, що було центральним аспектом їх діяльності у контексті релігійної боротьби часів контрреформації. Завдяки своїй глибокій відданості папі та церкві, єзуїти стали важливими радниками та дипломатами для папи і католицьких правителів. Вони працювали в тісній співпраці з католицькими монархами, такими як король Іспанії Філіп II, що дозволяло їм впливати на політичні рішення в Європі. Папство, в свою чергу, бачило в Ордені єзуїтів потужну підтримку в боротьбі з протестантизмом, що розповсюджувався по Європі. Єзуїти отримали папське благословення та підтримку, завдяки чому могли ефективно діяти на різних фронтах – від релігійної пропаганди до інтелектуальної боротьби з протестантами. Взаємодія з королівськими дворами також була важливою для Ордену, оскільки вони сприяли зміцненню католицької влади в країнах, де протестантизм був популярним, таких як Німеччина, Англія та Франція. Єзуїти були не лише релігійними наставниками, а й політичними радниками, і часто брали участь у вирішенні важливих політичних питань, допомагаючи формувати католицькі альянси [3, с. 173–185].

Єзуїти стали одними з головних оборонців католицької віри в умовах активної пропаганди протестантизму, що отримував дедалі більше прихильників у Європі. Тому вони активно використовували різноманітні методи боротьби з протестантами, зокрема через релігійні диспути, публікації та проповідницьку діяльність. Вони писали численні трактати, які спростовували протестантські доктрини, зокрема ті, що стосувалися питання спасіння, авторитету папи та важливості обрядів. Крім того, єзуїти організовували релігійні диспути, де обговорювались суперечності між католицизмом і протестантизмом. Єзуїти також застосовували методи впливу через освіту, засновуючи школи та університети, де вони навчали молодь католицьким доктринам, створюючи інтелектуальний щит проти протестантської пропаганди. Вони вели місіонерську діяльність, особливо в країнах, де протестантизм був уже поширений, наприклад, в Німеччині та Англії. Єзуїти вміло використовували свою освітню платформу для формування позитивного іміджу католицизму і боротьби з протестантизмом на рівні культури та ідей [2, с. 12–15].

Важливим аспектом діяльності єзуїтів було їхнє активне втручання в політичні та релігійні конфлікти, які переживала Європа в період контрреформації. Єзуїти, завдяки своїй політичній близькості до католицьких правителів, відігравали важливу роль у формуванні політики католицьких монархів у боротьбі з протестантськими рухами. Вони брали участь у вирішенні ключових політичних питань, таких як релігійні війни в Німеччині, Франції та Іспанії, що стали важливими етапами боротьби католицизму з протестантизмом. Єзуїти допомагали створювати антипротестантські коаліції, виступаючи як посередники між папством і

світською владою, і надаючи релігійні аргументи для політичних рішень. Вони також активно брали участь у реформах в католицьких країнах, у тому числі в Іспанії, Франції та Португалії, намагаючись відновити католицьку дисципліну, що було необхідно для зміцнення авторитету церкви. Їхня роль у політичних конфліктах була настільки важливою, що багато європейських монархів довіряли єзуїтам навіть питання національної політики [4, с. 241–276].

Єзуїти залишили глибокий відбиток у розвитку католицької церкви та європейської культури. Вони стали основними носіями католицької освіти, засновуючи численні школи, колегії та університети, що стали осередками католицької наукової та культурної діяльності. Їхні навчальні заклади були зразками для інших релігійних орденів, а також стали важливими центрами для підготовки духовенства та інтелектуалів. Єзуїти також зробили значний внесок у науку, особливо в галузях філософії, теології, астрономії та математики. Вони займалися не тільки освітою, але й науковими дослідженнями, що допомогло розвинути наукову думку в Європі, зокрема в умовах суворих обмежень католицької інквізиції. Їхній внесок у культурний розвиток Європи є незаперечним, оскільки багато єзуїтських учених стали основоположниками нових напрямків у науці та мистецтві [7].

Висновки. Після періоду контрреформації Орден єзуїтів продовжував свій розвиток, зберігаючи свою важливу роль у католицькому світі. Попри тимчасову заборону Ордену в XVIII ст. (відомий період розпуску Ордену в 1773 р.), єзуїти повернулися до активної діяльності в кінці XIX ст. і в XX ст. знову стали впливовими в релігійних та освітніх колах. Діяльність Ордену єзуїтів в контексті контрреформації є важливим етапом в історії католицької церкви та Європи загалом. Єзуїти не лише стали основними оборонцями католицької віри в умовах протестантської революції, але й відіграли ключову роль у відновленні авторитету церкви через освіту, пропаганду та інтелектуальну боротьбу. Їхня взаємодія з папством, католицькими монархами та королівськими дворами дозволила створити сильний фронт проти протестантизму, а численні навчальні заклади, створені єзуїтами, стали осередками католицької наукової і культурної діяльності.

Єзуїти також стали важливими гравцями в політичних та релігійних конфліктах Європи, що допомогло зміцнити позиції католицизму в багатьох регіонах, де протестантизм набував популярності. Їхня місіонерська діяльність не обмежувалась Європою – вони активно поширювали католицьку віру на нових територіях, зокрема в Латинській Америці, Азії та Африці, що сприяло зростанню впливу католицької церкви за межами Європи.

Спадщина Ордену єзуїтів значна: вони зробили вагомий внесок у розвиток католицької церкви, науки та європейської культури, що визначало їхню роль у суспільному та релігійному житті впродовж століть. Навіть після розпуску Ордену в XVIII ст., єзуїти відновили свою діяльність у XIX і XX ст., зберігши свій вплив у сучасному світі через навчальні заклади, соціальні ініціативи та релігійну діяльність.

Таким чином, роль Ордену єзуїтів у контрреформації була багатогранною та надзвичайно впливовою, і їхній внесок у католицьку церкву та європейську культуру продовжує бути актуальним до сьогодні. Їхня діяльність нагадує про важливість освіти, культури та інтелектуального підходу у релігійній і культурній діяльності, що є важливим уроком для сучасних релігійних і культурних ініціатив.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверти XVI – середини XVII ст. / Львів. Свічадо. 2005. 340 с.
2. Басенко Р. Каузальні концепти поширення ордену єзуїтів у ранньомодерній Україні Другі Череванівські читання: зб. ст. за матеріалами II Всеукр. наук. конф., 30–31 жовт. 2013 р. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2013. С. 283–288.
3. Ферков, О. В. Місіонерська діяльність ордену єзуїтів (товариство Ісуса) у володіннях окатоличених аристократів північно-східної Угорщини у XVII ст. / Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Історія / відп. за вип. Н. П. Керецман. Ужгород: Говерла, 2019. Вип. 1 (40). С. 173–185.
4. Папазова А.В. Релігійно-освітянська діяльність ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст. / Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2008. 347 с.
5. Лом'є Ш. Історія ордену єзуїтів [Текст] / пер. з фр. В. М. Шевченко; наук. ред. В. М. Попович. Київ: Наукова думка, 2007. 292 с.
6. Вознюк О. Місія Єзуїтів. Початок історії Христорождєственського монастиря. (дата звернення 21.07.2016). URL: <https://www.starodavnij-volodymyr.com.ua/history/353-msya-yezuyiv-pochatok-storyi-hristorozhdestvenskogo-monastirya.html>
7. Ферков О. Ліквідація Ордену Єзуїтів (товариства Ісуса) та її наслідки для Ужгородського єзуїтського колегіуму (дата звернення 14.05. 2022). URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/46970/1/%D0%9B%D0%86%D0%9A%D0%92%D0%86%D0%94%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%9E%D0%A0%D0%94%D0%95%D0%9D%D0%A3%20%D0%84%D0%97%D0%A3%D0%87%D0%A2%D0%86%D0%92.pdf>